

FOCUS CONJUNCTUUR

Economie in zwaar weer. Stuurlui gezocht!

December 2019
Anouar Boukamel
abo@vbo-feb.be

Percentage van de sectoren dat zijn economische activiteit in voorbije zes maanden zag afbrokkelen.

50%

41%

... van de sectoren is pessimistisch over de economische ontwikkeling in de komende 6 maanden, slechts 14% optimistisch.

Percentage van de sectoren dat de investeringsdynamiek op peil ziet blijven. En die is voornamelijk gericht op innovatie (77%).

68%

86%

... van de sectoren ziet de werkgelegenheid in de komende zes maanden verminderen (50%) of stagneren (36%).

Verwachte economische groei in 2020:

0,9%

Headlines

- ***Handelsoorlogen en Brexit-onzekerheid (zwak pond) geven Belgische conjunctuur stevige knauw. VBO-conjunctuurindicator op laagste peil in 5 jaar.***
- ***Zwakkere activiteitsgroei zet ook rendabiliteit onder druk. Gelukkig stijgen loonkosten niet al te snel dankzij gematigd IPA en indexeringen.***
- ***Tegen achtergrond van groene en digitale revoluties blijven bedrijven investeren in innovatieve producten en productieprocessen.***
- ***Het loonkostenprobleem (absolute handicap van 11% t.o.v. 3 buurlanden) is niet van de baan. Samen met tragere groei zal dat gaan wegen op jobcreatie.***
- ***Moeilijkere economische tijden vragen om een stabiele regering die het economisch draagvlak versterkt.***

Naar halfjaarlijkse gewoonte heeft het VBO ook in het laatste kwartaal van 2019 zijn leden-sectorfederaties bevraagd over de conjuncturele evoluties binnen hun sector. Via zijn lidfederaties bereikt het VBO ongeveer 50.000 ondernemingen, die samen goed zijn voor 80% van de Belgische uitvoer, 75% van de werkgelegenheid en twee derde van de toegevoegde waarde. Bovenop dit eigen conjunctuuronderzoek wordt uiteraard ook rekening gehouden met andere nationale en internationale conjunctuurindicatoren. Deze analyse schetst de huidige toestand in de ondernemingen van België, evenals de prognoses voor de komende zes maanden.

1. Internationale context

In hun recentste publicaties hebben zowel de OESO als het IMF hun groeivoorzichten voor 2020 nog maar eens naar beneden bijgesteld. De OESO gaat nu uit van een wereldwijde groei van 2,9% in 2020, terwijl het IMF voor 2020 een groeipercentage van 3,4% naar voren schuift. Een jaar geleden verwachtte de OESO nog 3,5% groei in 2020, het IMF sprak toen van 3,7%.

In de **Verenigde Staten** zorgde de inwerkingtreding van de 'Tax Cuts and Jobs Act' in 2018 voor een verdere versteviging van een sowieso al sterk door de binnenlandse vraag (consumptie en investeringen) aangedreven groei. Terwijl de werkloosheidsgraad zich al op een historisch laag niveau bevond, werd de jobcreatie nog wat aangezwengeld en gingen de lonen wat sneller omhoog (met gemiddeld 3% in 2018, terwijl het gemiddelde voor 2017 nog 2,6% was). Enerzijds was die forsere loonstijging een impuls voor de snellere groei van de particuliere consumptie. Anderzijds wakkerde ze ook de inflatoire spanningen aan, wat de Fed er eind 2018 toe aanzette om de monetaire teugels wat strakker aan te halen.

Bovendien werden in 2019 de gevolgen van de protectionistische maatregelen van de Amerikaanse president en van de represailles daartegen stilaan voelbaar. De Amerikaanse export kromp in 2019 dan ook met 0,1%

en de vooruitzichten voor de internationale handel in 2020 zijn hoogst onzeker. Tegen die achtergrond moest ook de Amerikaanse investeringsdynamiek wat van zijn pluimen laten. Alles samen is de groei in de VS daardoor vertraagd van 2,9% in het derde kwartaal van 2018 naar 2,1% in dezelfde periode van 2019.

In **China** gaat de omslag naar een sterker op de binnenlandse vraag gerichte economie gewoon voort. De groei daar zou uitkomen op 6,1% in 2019. Voor 2020 verwacht men 5,8%. Die lichte vertraging is geen verrassing, maar door de handelsspanningen met de VS is de landing toch wat minder zacht dan verwacht. Allereerst omdat de particuliere consumptie het minder overneemt dan verwacht, meer bepaald door de hogere invoerheffingen op bepaalde goederen, maar ook door een verstrenging van de voorwaarden voor de aankoop van een nieuwe wagen.¹ Daarnaast zijn de private schulden (van zowel gezinnen als bedrijven) torenhoog opgelopen (155% van het bbp), wat de monetaire of budgettaire stimuli minder doeltreffend maakt. De positieve impact van de netto-uitvoer op de Chinese groei zal weliswaar aanhouden, maar heeft momenteel toch vooral te maken met een terugvallende invoer (door tanende investeringen en een dalende consumptie), eerder dan met een sterk groeiende export.

Bovendien kunnen we niet om de onrust in **Hong Kong** heen. Net op het ogenblik dat het eiland (dat als draaischijf voor de internationale handel en financiën een heel open economie is) al te lijden had onder de negatieve evolutie van het internationale handelsverkeer, krijgt het nu ook af te rekenen met sociaal-

politieke strubbelingen. Dat heeft de consumptie en de toerismeafhankelijke sectoren geen deugd gedaan. In het derde kwartaal van 2019 kromp het bbp (op jaarbasis) met 2,9%, waardoor Hong Kong technisch gezien, en voor het eerst sinds 2009, in een recessie verkeert.

¹ In de steden springt men heel zuinig om met de toekenning van nieuwe nummerplaten. In Beijing gebeurt die toekenning nu al sinds 2011 bij lottrekking. Het aantal toegekende nummerplaten werd ook regelmatig teruggeschroefd om de files en de luchtvervuiling aan te pakken. Bovendien zijn de emissienormen de voorbije twee jaar in heel wat Chinese steden nog verstrengd.

De gevolgen van de handelsoorlog worden voelbaar in de VS.

Door de aanhoudende sociale spanningen heeft ook de **Chileense** groei een knauw gekregen (van 4% in 2018 naar 2,2% in 2019), om volgend jaar toch weer lichtjes aan te trekken (naar 2,4%). In **Venezuela** verergert de economische en humanitaire crisis. Dat leidde in 2019 tot een economische krimp van liefst 25% (sinds 2013 is het bbp zo alles bij elkaar met 60% gedaald) en door de hyperinflatie is het einde van de economische malaise nog niet meteen in zicht.

In **Argentinië** verscherpte de recessie nog enigszins in 2019. Het bbp kromp er nog wat forser dan een jaar eerder (-3% tegenover -2,5% in 2018). De voorthollende inflatie (50%) holt de koopkracht van de gezinnen uit. Bovendien zijn de buitenlandse financieringsstromen stilgevallen, waardoor de investeringen er in een dip zitten. Na de verkiezingen van eind oktober zou er in december een nieuwe regering op de been moeten zijn. Die zal werk moeten maken van ingrijpende structurele hervormingen om het 'twin deficit' naar beneden te krijgen, gekoppeld aan een restrictief monetair beleid om de inflatie in te dijken en zo op termijn weer te kunnen aanknopen met positieve groeicijfers.

In **Brazilië** daarentegen lijken ze stilaan uit het dal te klimmen, maar heel geleidelijk en aan een lager dan verwacht tempo, omwille van bevoorradingsproblemen in de mijnsector. De groei zou uitkomen op 0,9% in 2019 en op 2% in 2020.

In **Europa** hield de groei in 2019 weliswaar aan, maar in een minder sterk tempo (1,5%, tegenover 2,2% in 2018). Positief is wel dat de binnenlandse vraag standhoudt, vooral geschraagd door de particuliere consumptie, die op haar beurt gevoed wordt door lage werkloosheidscijfers, een nog steeds dynamische arbeidsmarkt en dalende oliepijzen (-26% in oktober 2019 ten opzichte van oktober 2018). De investeringsdynamiek moest wel wat aan elan inboeten, waardoor die minder dan de voorbije jaren bijdroeg aan de groei. Bovendien, terwijl de buitenlandse handel doorgaans stevig bijdraagt tot de groei, heeft de zwakke internationale handel vandaag een neerwaartse impact op de Europese groei.

Het land dat die Europese groeivertraging het

meest incarneert, is **Duitsland**. Het is inderdaad de Duitse 'locomotief' waarvan de economische groei het felst is vertraagd in Europa. Dat die groei is teruggevallen van 2,5% in 2017 naar 0,5% in 2019 heeft verschillende verklaringen. In de eerste plaats is de Duitse economie sterk exportgericht, ten tweede hangt zij vooral af van de productie van industriële goederen. Welnu, een groot deel van de internationaal verhandelde goederen zijn industriële investeringsgoederen. Wanneer de handel en de investeringen wereldwijd vertragen, dan is de impact dus des te groter.

Daarenboven weegt de automobielsector sterk door in het Duitse industriële weefsel en zijn de vooruitzichten voor die sector niet bepaald rooskleurig. Allereerst was er 'dieselgate' en de verstrenging van de milieunormen, waardoor de assemblagelijnen ingrijpend moesten worden aangepast. Daarnaast is er ook heel wat onzekerheid over wat de komende jaren zullen brengen voor de sector. Onzekerheid op fiscaal vlak, maar ook over de evolutie van de mobiliteit in het algemeen. Gaan we vooral elektrisch rijden, of kiezen we voor nog duurzamere vervoersmiddelen? Al die elementen knagen aan de neiging van consumenten om een nieuwe auto te kopen.

Het is overigens wel zo dat, als Duitsland zou kiezen voor een relanceplan om de binnenlandse vraag aan te zwengelen door de consumptie te stimuleren of overheidsinvesteringen te doen, het één van de weinige Europese landen is die daartoe ook de nodige budgettaire ruimte heeft (begroting op orde sinds 2012, begrotingoverschot van 1,9% van het bbp in 2018 en overheidsschuld die in 2020 waarschijnlijk onder de kaap van de 60% zal blijven). Momenteel lijken de beleidsmakers echter eerder in te zetten op een voortzetting van het klassieke beleid van budgettaire orthodoxie.

Ook **Frankrijk** zag zijn groei vertragen, van 2,3% in 2017 naar 1,2% in 2019. Hoewel ook hier de handelsspanningen en de lagere groeibijdrage van de investeringen aan de basis liggen, is die groeivertraging dus minder bruusk dan in Duitsland. De consumptie

In Europa hield de groei aan, maar in een minder sterk tempo.

werd er immers in stand gehouden met een aantal koopkrachtmaatregelen (verlaging van de werknemersbijdragen, verlaging van de woonbelasting, verhoging van de activeringspremie, defiscalisatie van overuren enz.). Het ziet er evenwel naar uit dat de overheidsfinanciën in 2019 tijdelijk zullen verslechteren (-3,1% van het bbp) omwille van de vervanging van de CICE² door een verlaging van de sociale bijdragen. Als gevolg daarvan zouden de gezinnen in 2019 van beide maatregelen tegelijk kunnen genieten, waarna in 2020 enkele nog de verlaging van de sociale bijdragen voelbaar zou zijn. Het begrotingsaldo zou daardoor in 2020 terug verbeteren (-2,3%).

De **Italiaanse** groei, die in 2018 al sterk vertraagde (tot 0,7%), zou ook in 2019 nog terugvallen (naar 0,2%) alvorens weer licht op te veren in 2020 (0,4%). Enerzijds is de politieke toestand er gestabiliseerd en zouden de toename van de sociale uitkeringen en de gedaalde energieprijzen de particuliere consumptie een impuls kunnen geven. Anderzijds laat de wankelende arbeidsmarkt momenteel weinig ruimte voor een echte koopkrachtverbetering bij de gezinnen, en door het beleid van voorgaande regeringen zitten de overheidsfinanciën in nauwe schoentjes (schuldgraad van 135% van het bbp, het tweede hoogste percentage van de eurozone na Griekenland).

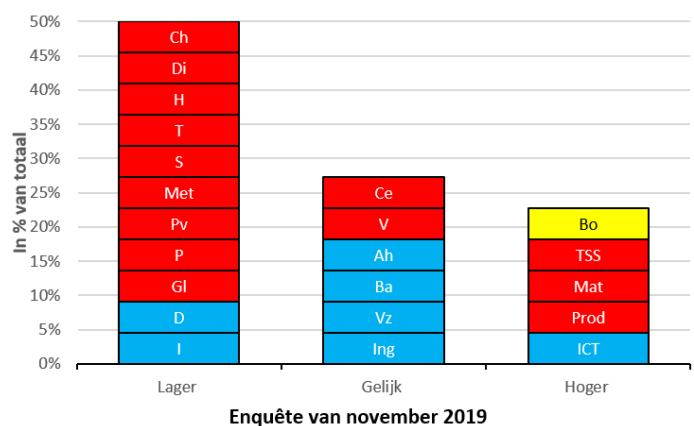
Nederland, dat ook een heel open economie heeft, voelde eveneens de gevolgen van de internationale handelsspanningen, met een groei die vertraagde van 2,5% in 2018 naar 1,7% in 2019. Bovendien versnelde de inflatie van 2,2% in 2018 naar 2,8% in 2019, maar dit hield vooral verband met een verhoging van het basistarief voor de btw en van de taksen op energieproducten. In 2020 zou deze inflatieopstoot dus opnieuw moeten verdwijnen. In tegenstelling tot Duitsland is Nederland overigens wel van plan om de budgettaire ruimte waarover het vandaag beschikt, aan te wenden voor een expansief budgettair beleid, wat de groei in 2020 weer wat zou kunnen aanzwengelen.

2. België

Economische activiteit

In deze moeilijke internationale economische context, rapporteerden onze federaties en ondernemingen een verslechtering van de economische toestand in de voorbije zes maanden. Het aandeel sectoren dat een daling van de activiteit vaststelde (50%) was even groot als het aandeel waar de activiteit stabiel bleef (27%) of steeg (23%).

Grafiek 1. Economische activiteit t.o.v. de voorbije 6 maanden

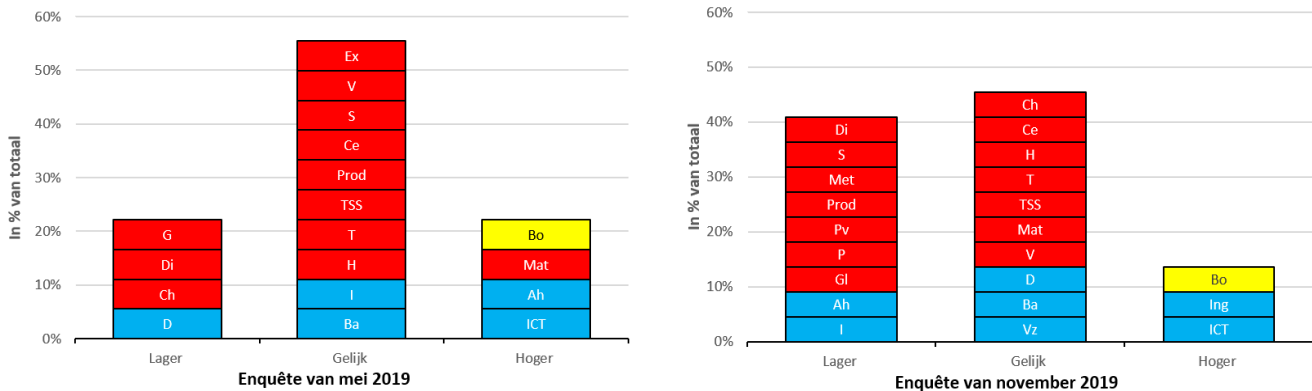
De sectoren met dalende activiteit zijn voornamelijk industriële sectoren, terwijl de meeste sectoren met een stabiele activiteit dienstensectoren zijn. Zo bevestigt onze enquête de globale conjunctuurtendens, namelijk dat de afkalving van de internationale handelsstromen een grotere impact heeft op de industriële productie, en minder op de diensten- en de bouwsector. Binnen de dienstensector zijn er evenwel twee grote uitzonderingen: de uitzendsector en de handel. De uitzendsector loopt vaak vooruit op de conjunctuurcyclus en zag zijn activiteiten afnemen. De handel lijdt nog steeds onder de concurrentie van de buitenlandse e-commerce en de grensoverschrijdende aankopen.

Als we dan kijken naar de verwachtingen van onze sectoren, zien we dat de afwachtende houding uit onze vorige enquête veelal plaats heeft gemaakt voor pessimisme. Het aandeel sectoren

² Crédit d'impôt pour la compétitivité et l'emploi.

Grafiek 2. Vooruitzichten voor de economische activiteit in de komende 6 maanden

Ah: Autohandel; **Ba:** Banken; **Bo:** Bouw; **Ch:** chemie; **Ce:** Cement; **D:** Handel; **Di:** Diamant; **Ex:** Ontginning; **G:** Grafisch; **Gl:** Glas; **H:** Hout; **I:** Interim; **ICT:** Informatie- en communicatietechnologieën; **Ing:** Ingenieur; **Mat:** Materials technology; **Met:** Leverancier aan metaalproducenten; **P:** Papierfabrikanten; **Prod:** Production technology and mechatronics; **Pv:** Papierverwerkende nijverheid; **S:** Staal; **T:** Textiel; **TSS:** Transport solution systems; **V:** Voeding; **Vz:** Verzekeringen.

dat een daling van de activiteit verwacht steeg van 22% in mei naar 41% in november. Tegelijkertijd daalde het percentage optimistische sectoren van 22% in mei naar 14% in november. Kortom, op dit moment zijn er veel meer pessimistische dan optimistische sectoren. Dat staat in schril contrast met onze vorige enquête waar er exact evenveel optimisten als pessimisten waren. Het verschil tussen optimisten en pessimisten was bovendien in jaren niet zo groot.

Vier van de negen pessimistische sectoren (de papierverwerkende nijverheid, de fabrikanten van PPK³, de glasindustrie en de staalindustrie) schuiven de internationale conjuncturele afkoeling naar voren als verklaring voor hun pessimistische verwachtingen. De staalindustrie kampt daarnaast met structurele problemen zoals de chronische overcapaciteit van de afgelopen jaren en strengere milieunormen.

De automobielsector verwacht dan weer dat hij de impact zal voelen van de hierboven aangehaalde moeilijkheden (fiscaliteit, toekomst van de mobiliteit enz.). De producenten van voertuigen en hun onderdelen (TSS) zien de toekomst dus ook niet rooskleurig in. Daar verwacht men niet alleen een zwakkere vraag naar gezinsvoertuigen, maar stelt men ook vast dat er minder bedrijfsvoertuigen zoals vrachtwagens en bestelwagens worden besteld. Ook de leveranciers in de glassector denken te zullen lijden onder de moeilijkheden in de automobielsector.

De bouwsector daarentegen ziet de toekomst positief tegemoet. 2018 was een goed jaar dankzij de investeringen in openbare werken die kenmerkend zijn voor een jaar met gemeenteraadsverkiezingen. De terugslag die we in het verleden vaststelden, wordt in 2020 evenwel niet verwacht, aangezien de sector nog bezig zal zijn met tal van grote projecten. Zo zijn er de Oosterweelwerken, de Brusselse metro, de sluis van Terneuzen, de tram in Luik, het infrastructuurplan voor de Waalse ziekenhuizen en de heropstart van de GEN-werkzaamheden.

Bovendien zouden in de residentiële bouw de strengere energienormen (2020 en 2021 in Vlaanderen, 2021 in Wallonië) in combinatie met de zeer gunstige kredietvoorwaarden bijdragen tot een stevige groei binnen die sector.

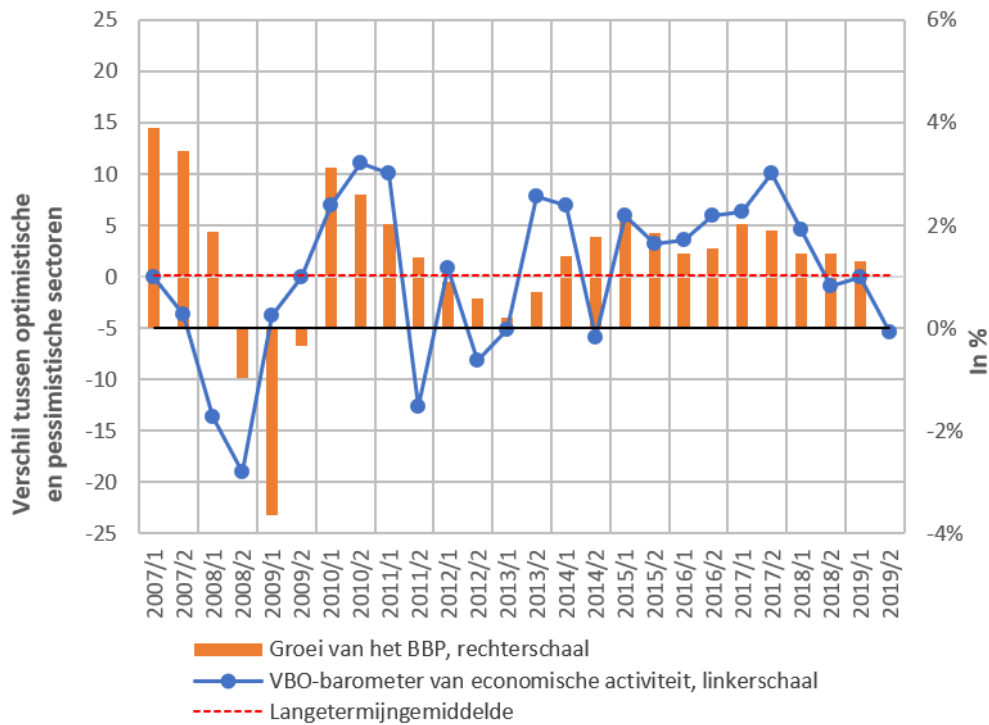
Ook de ICT-sector heeft hoge verwachtingen voor de nabije toekomst. Net zoals de bouwsector ondervindt die weinig hinder van de internationale conjunctuur. Bovendien zijn heel wat sectoren volop aan het digitaliseren en zullen zij dat ook in de nabije toekomst nog blijven doen, met uitstekende perspectieven voor de ICT-sector tot gevolg.

Over het algemeen is de VBO-conjunctuurbarometer niettemin gedaald tot zijn laagste niveau sinds de overheidsschuldencrisis in 2011-2012. Dat is dus voornamelijk te wijten aan de zwakke prestaties van de internationale

³ Pulp, papier en karton.

Grafiek 3. Vergelijking van de VBO-barometer en de groei van het Belgische bbp

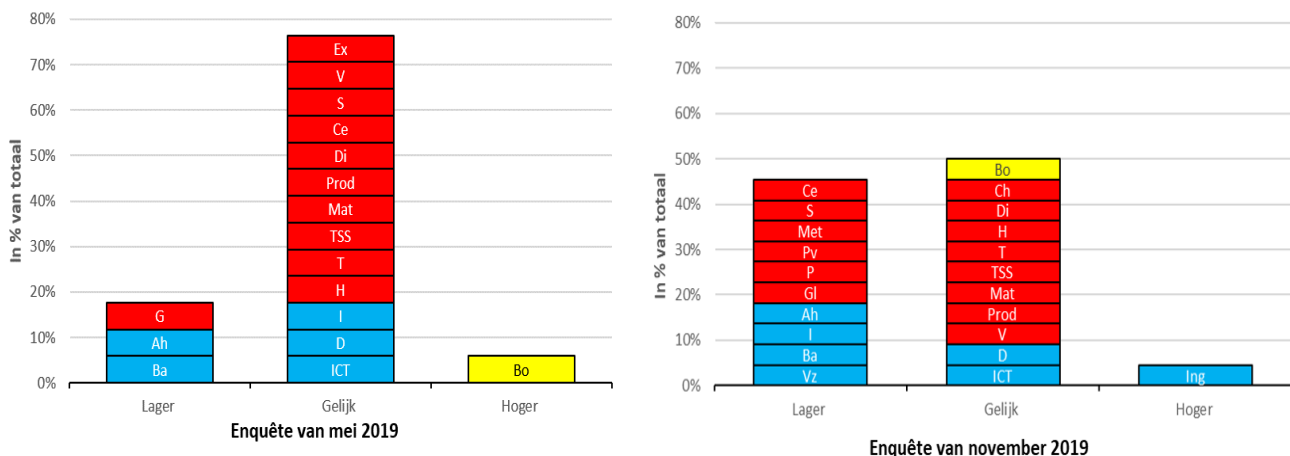
handel, maar we kunnen niet uitsluiten dat zich daarnaast ook een zeker pessimisme heeft geïnstalleerd naar aanleiding van de politieke instabiliteit sinds de verkiezingen van 26 mei (de vorige enquête werd net daarvoor afgenomen). Die instabiliteit ligt aan de basis van heel wat onzekerheid rond de competitiviteit van onze bedrijven, de ontwikkeling van de fiscaliteit en van de energievoorziening in ons land. En dat afgebokkelde vertrouwen bij onze ondernemingen en sectoren is

in elk geval geen goede zaak. Grafiek 3 hierboven geeft namelijk aan dat een dergelijk vertrouwenspeil meestal overeenstemt met een bbp-groei van ergens tussen 0 en 1%.

Rentabiliteit

Wat de verwachtingen voor de rentabiliteit betreft, is de toestand eveneens duidelijk verslechterd ten opzichte van mei. Afgezien van de sector van de ingenieursbureaus verwacht

Grafiek 4. Rentabiliteitsvooruitzichten voor de komende 6 maanden

de ene helft van onze sectoren in de komende maanden een stabilisatie van de rentabiliteit (50%) en de andere helft een daling (45%). Dat staat in schril contrast met onze vorige enquêtes, toen de grote meerderheid van onze sectoren verwachtte dat de rentabiliteit stabiel zou blijven.

Aangezien rentabiliteit in essentie het verschil is tussen omzet en kosten, moeten we ons over beide elementen buigen om de verslechterende rendabiliteit te verklaren.

Het is duidelijk dat de vertraging van de groei en van de internationale handel heeft geleid tot een verslechtering van de vooruitzichten voor de omzetgroei in een groot deel van de bedrijven. Als er minder omzetgroei wordt verwacht, gaat dat onvermijdelijk gepaard met een verslechtering van de rentabiliteitsprognoses.

Die neerwaartse trend werd niettemin getemperd doordat de kosten vrij goed onder controle werden gehouden. Om te beginnen dankzij het sluiten van een evenwichtig IPA 2019-2020 met een stijging van de reële lonen van 1,1% gespreid over twee jaar, wat de sectoren het vooruitzicht biedt op een vrij gematigde ontwikkeling van hun loonkosten.

Voorts is de inflatie in de tweede helft van 2019 gedaald, wat heeft leid tot een iets minder dan verwachte stijging van de afgevlakte gezondheidsindex waarop de loonindexeringen zijn gebaseerd. Het Federaal Planbureau heeft ook zijn vooruitzichten bijgesteld voor de overschrijding van de spilindex: die zal pas in februari 2020 worden overschreden, terwijl dat

aanvankelijk in december 2019 zou gebeuren.

Overigens wordt de rentabiliteit van de financiële sector (banken en verzekeringsmaatschappijen) zwaar op de proef gesteld door de lage rentevoeten. Omdat de onderliggende inflatie in de EU lang niet de doelstelling van de ECB haalt, heeft die haar monetair beleid nog verder versoepeld, eerst door de rente voor de depositofaciliteit te verlagen (van -0,4% naar -0,5%), daarna door het APP⁴ herop te starten en vanaf 1 november 2019 maandelijks 20 miljard aan activa op te kopen. Terwijl de rentemarge al op een uiterst laag peil stond, zal die nog verder onder druk komen, wat het pessimisme van een sector in volle transitie nog doet toenemen.

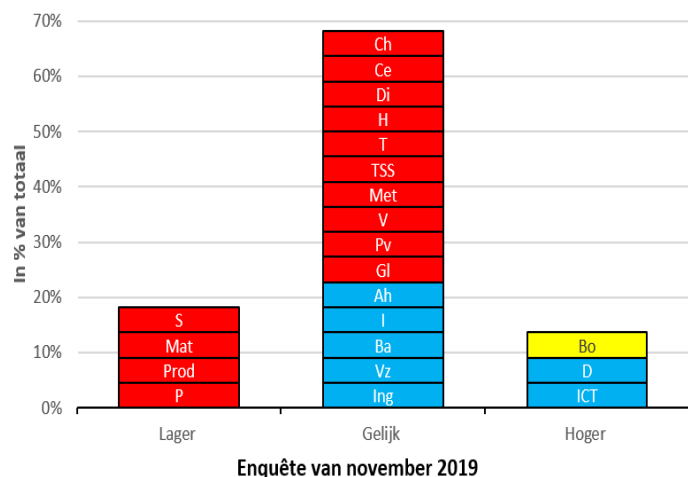
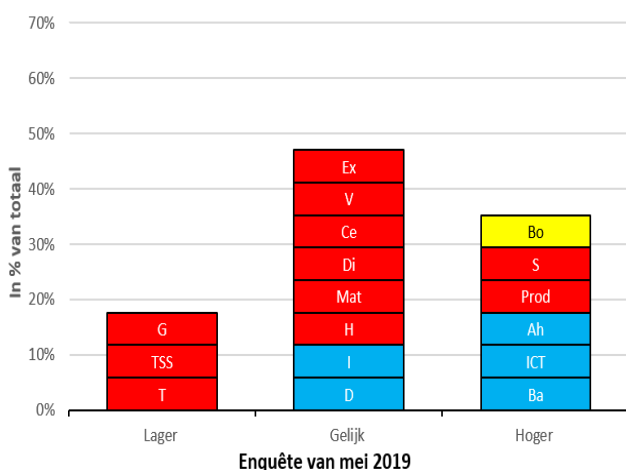
Investerings

Anderzijds blijven de lage rentevoeten een positieve factor voor heel wat sectoren, omdat ze dankzij de lagere rentelasten goedkoper kunnen lenen voor hun investeringsprojecten.

Wat de investeringsprognoses betreft, zijn er niettemin heel wat minder sectoren die een stijging van hun investeringsritme verwachten dan in onze enquête van mei (14% tegenover 35%). In tegenstelling tot andere elementen van onze enquête is de groep van de bedrijven die een daling verwachten echter niet veel groter geworden (18% in november tegenover 17% in mei), aangezien twee derde van onze sectoren ervan uitgaan dat zij hun investeringsritme op peil zullen houden.

⁴ Asset Purchase Program: programma van kwantitatieve versoepeling van de ECB.

Grafiek 5. Investeringsvooruitzichten voor de komende 6 maanden

Gelet op het feit dat de groei van de bedrijfsinvesteringen in de voorbije jaren erg krachtig was (wat in hoge mate heeft bijgedragen tot de groei), is het op peil blijven van het investeringsritme, ondanks de huidige activiteitsvooruitzichten, een veeleer positief gegeven.

Bij de sectoren die pessimistisch zijn over hun investeringsgroei vinden we bovendien sectoren die de jongste tijd fors hebben geïnvesteerd, zoals de staalindustrie, de machinebouw en de productie van hightech materialen. Bij het einde van een investeringscyclus is een daling van hun vooruitzichten niet noodzakelijk problematisch.

Dat de investeringen eerder goed stand houden, is ook een gevolg van het feit dat onze bedrijven zich moeten wapenen om mee te zijn met de digitalisering en vergroening van de economie. Wat de digitalisering betreft, moeten de bedrijven aanhoudend en massaal investeren om hun activiteiten en verkoopkanalen te moderniseren en zich aan te passen aan de nieuwe productietechnieken (IoT, AI, automatisering enz.) en de nieuwe consumptiegewoonten. Gelet op de hevige internationale concurrentie zijn deze investeringen absoluut noodzakelijk om te overleven.

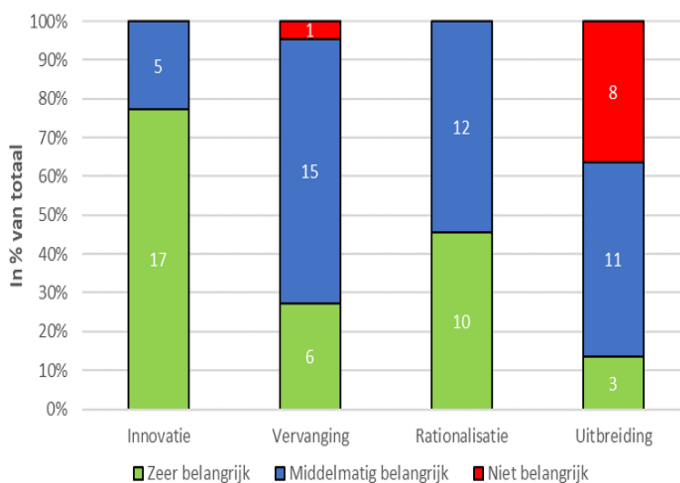
Wat de vergroening betreft, zijn vooral in

de industrie investeringen nodig om zo de ecologische voetafdruk van de industriële productie te verkleinen. Die aanpassingen zijn des te belangrijker omdat de prijs van de Europese emissiequota (ETS: European Trading System) de jongste twee jaar fors is gestegen, van iets minder dan 7 euro/ton CO₂ in november 2017 naar 24 euro/ton CO₂ in november 2019.

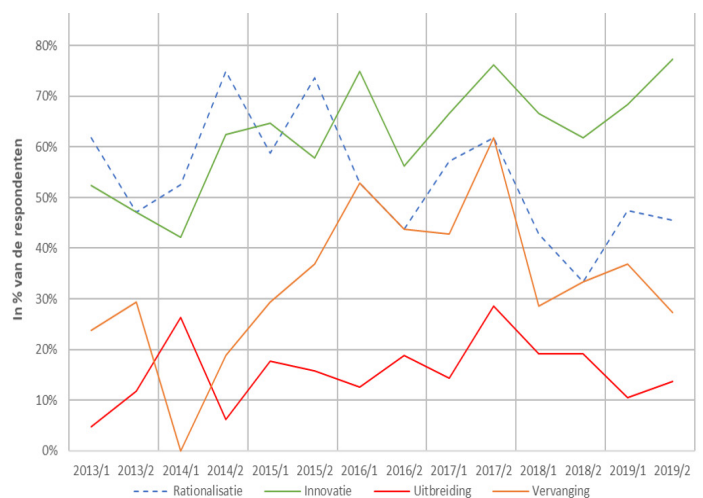
Wanneer we dan naar de investeringsmotieven kijken, is het heel duidelijk dat onze sectoren werk maken van die fundamentele transitie. Innovatie is namelijk veruit het belangrijkste investeringsmotief (77%) en heeft bovendien nog sterk aan belang gewonnen in vergelijking met onze vorige enquête (+9%). Dat is duidelijk een afspiegeling van wat heel wat sectoren (ICT, handel, banken enz.) ons melden: de digitalisering zet zich in een steeds hoger tempo door, wat aanzienlijke en steeds frequentere investeringen vergt.

Daarnaast zien we dat arbeidsbesparing (of rationalisering) een belangrijk motief blijft voor de investeringen in bijna de helft van onze sectoren. Een betere score dan enkele jaren geleden (dankzij de competitiviteitsmaatregelen), maar het toont ook dat besparen op arbeidskrachten voor veel bedrijven een noodzaak blijft gelet op onze hoge loonkosten (resterende loonhandicap van 11% in vergelijking met onze

Grafiek 6. Investeringsmotieven

Grafiek 7. Ontwikkeling van de investeringsmotieven in bedrijven

drie buurlanden) en de sterke internationale concurrentie.

Werkgelegenheid

Uit onze enquête blijkt inderdaad ook dat de werkgelegenheidsvooruitzichten duidelijk zijn verslechterd. Tijdens de enquête van mei verwachtte de overgrote meerderheid van onze sectoren een stabilisatie van de werkgelegenheid. Nu is dat nog slechts voor 1 op de 3 sectoren het geval (36%). De toename van de pessimisten is indrukwekkend: 50% van onze sectoren houdt nu rekening met een werkgelegenheidsdaling, terwijl dat voordien slechts 18% was.

Toch is dat nog geen reden om in de komende maanden een opstoot van de werkloosheid te verwachten. Uit een analyse van de meest recente werkgelegenheidscijfers blijkt dat er in de eerste helft van 2019 zelfs een nieuwe toename van de jobcreatie was, zowel in de industrie als in de diensten en de bouw.

Sommige sectoren blijven bovendien aangeven

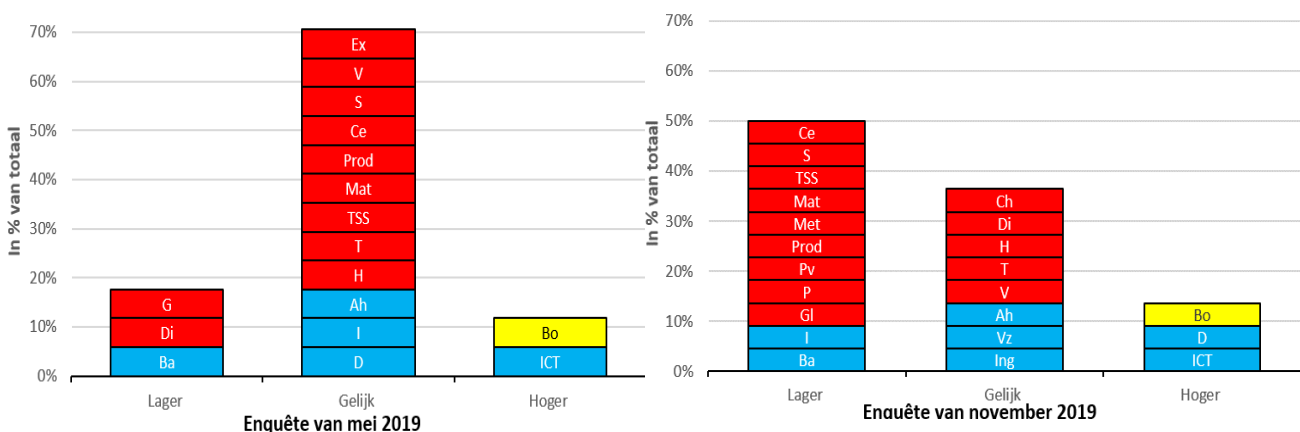
ook vacatures moeten ontstaan doordat medewerkers met pensioen gaan.

Dat alles brengt ons tot de conclusie dat de verslechtering van onze werkgelegenheidsbarometer niet noodzakelijk moet resulteren in een toename van de werkloosheidsgraad, maar veeleer in een terugval van de vacaturegraad, die momenteel nog aanzienlijk boven het Europees gemiddelde ligt (3,5% in België tegenover 2,3% in de EU tijdens de eerste helft van 2019). Maar als de huidige moeilijke situatie blijft aanslepen, zou de werkloosheidsgraad natuurlijk opnieuw kunnen toenemen.

3. Risico's

Wat de buitenlandse risico's betreft, is er om te beginnen uiteraard de afloop van de Brexit. Aangezien België behoort tot de landen die potentieel het zwaarst zouden worden getroffen (de negatieve impact op het bbp zou volgens een studie van de KUL in het geval van een harde

Grafiek 8. Werkgelegenheidsvooruitzichten voor de komende 6 maanden

dat ze nog altijd moeilijk de juiste profielen vinden (ingenieursbureaus, ICT, uitzendbureaus). Aangezien het aantal niet ingevulde vacatures nog niet is gedaald, is het mogelijk dat, als in sommige sectoren het personeelsbestand wordt afgebouwd, dat banenverlies aanvankelijk wordt opgevangen door andere sectoren waar de vraag naar arbeidskrachten nog heel groot is.

In tweede instantie zouden door de demografische dynamiek van de vergrijzing

Brexit op middellange termijn kunnen oplopen tot 2 à 2,5%), is dit een ernstig probleem.

De onzekerheid rond de toekomstige handelsrelatie met het VK en de depreciatie van het pond hebben overigens al negatieve gevolgen gehad (zie kaderstuk, p. 15). In 2016 vertegenwoordigde het Verenigd Koninkrijk nl. nog 8,9% van onze export. Over de eerste acht maanden van 2019 is dit aandeel al teruggevallen tot 7,6%.

Tot slot, ondanks de talloze verwickelingen sinds het referendum van 23 juni 2016, lijkt de situatie momenteel beter onder controle dan zes maanden geleden. Allereerst omdat de partij van premier Johnson zich als één blok lijkt te scharen achter het akkoord dat hij onderhandelde met de Europese Unie. Zo lijkt een ordentelijke uitstap tegen eind 2022⁵ verzekerd met een akkoord over de toekomstige handelsrelaties tussen het Verenigd Koninkrijk en Europa. Het risico van een harde Brexit lijkt dus min of meer afgewend.

Wat het tweede grote buitenlandse risico betreft, met name de internationale handelsspanningen, lijken het nog niet zeker dat we in kalmere wateren zullen terchtkomen.

Aanvankelijk had de 'wapenstilstand' in oktober tussen China en de Verenigde Staten rond de toepassing van verhoogde douanetarieven de ongerustheid bij veel bedrijven wat doen wegebben. Dit kon immers worden beschouwd dit als een eerste stap richting desescalatie na meer dan 16 maanden van oplopende spanningen. De meest optimistische stemmen verwachtten zelfs dat in november de eerste fase van een akkoord een feit zou zijn. Vervolgens keurde de Amerikaanse Senaat echter een wet goed die de democratische protesten in Hongkong ondersteunt, wat de Chinese autoriteiten niet bepaald op prijs stelden en de onderhandelingen heeft bemoeilijkt.

Ondanks die opflakking van de spanningen werd uiteindelijk half december de eerste fase van een akkoord afgerond. Daardoor komen de tariefverhogingen die de Amerikanen volgende week wilden doorvoeren, er alvast niet. Deze eerste fase van het akkoord zou voorzien in toezeggingen van China om Amerikaanse landbouw- en industriegoederen aan te kopen, en nieuwe afspraken omvatten op het vlak van intellectuele eigendom. Dat zou ertoe kunnen leiden dat de VS op termijn hun beleid op het vlak van douaneheffingen herzien. Let wel, dit is nog maar een eerste stap in de juiste richting, een nieuwe escalatie van de spanningen valt niet uit te sluiten.

We moeten bovendien hopen dat de Europese

automobielsector gespaard blijft van bijkomende Amerikaanse importheffingen. De beslissing daarover ligt in handen van de Amerikaanse president, die zich zal baseren op een rapport van het Amerikaanse Departement voor de Handel dat hem enkele weken geleden is overgemaakt. De sector, die al met moeilijkheden kampt (zie hiervoor), zou zwaar te lijden hebben onder nieuwe Amerikaanse sancties. En aangezien we in België ook grote producenten en leveranciers in die bedrijfstak hebben, zou dat ook grote gevolgen hebben voor de Belgische economie.

Op binnenlands vlak zijn er dan weer de risico's die verband houden met de huidige politieke instabiliteit.

Op binnenlands vlak zijn er de risico's die verband houden met de huidige politieke instabiliteit.

Sinds 21 december 2018, met het ontslag van de regering-Michel, hebben we een regering in lopende zaken met beperkte bevoegdheden die geen normale begroting voor 2019 heeft kunnen opstellen. De door de regering in lopende zaken formeel opgestelde

"voorlopige twaalfden"-begroting (= ongewijzigd beleid) laat een tekort zien van 1,7% van het bbp in 2019 evenals een verslechtering van het structureel saldo met 0,3% t.o.v. 2018.

Bovendien kon sinds de verkiezingen van 26 mei 2019 nog geen nieuwe federale regering worden gevormd, wat ook de begrotingsopmaak voor 2020 bemoeilijkt. Bij ongewijzigd beleid zou het tekort volgend jaar kunnen oplopen tot 2,3% van het bbp.

Daarbij komen nog pogingen om dossiers met aanzienlijke budgettaire gevolgen in het parlement door te drukken (de verhoogde enveloppe voor de verpleegkundigen, een hoger minimumloon enz.). Die voorstellen zetten de overheidsfinanciën nog meer onder druk. Er is dan ook een niet onaanzienlijk risico dat de onzekerheden inzake internationale handel en de moeilijke politieke en budgettaire situatie van België zouden leiden tot een aarzeling van Belgische of buitenlandse bedrijven om in België te investeren.

⁵ Aangezien de belofte van de Conservatieve partij op een uitstap tegen eind 2020 onrealistisch lijkt.

4. De groei zou kunnen dalen van 1,3% in 2019 tot 0,9% in 2020

Tegen de achtergrond van die relatief grote binnen- en buitenlandse onzekerheden en de zwakke wereldwijde en Europese conjunctuur, zien wij het nieuwe decennium op economisch vlak een eerder zwakke start nemen. In de eerste helft van 2020 zou de kwartaal-op-kwartaaldynamiek van de groei volgens onze vooruitzichten niet veel hoger uitkomen dan 0,2 à 0,3%. Vooral de netto-uitvoer zou een negatieve impact uitoefenen.

Dat heeft in de eerste plaats te maken met de gevolgen van de wereldwijde handelsoorlogen. Die zorgen ervoor dat een aantal belangrijke Europese industrieën gericht op de verre export (met name de autosector) het vandaag moeilijk hebben. En aangezien veel van onze bedrijven belangrijke toeleveranciers zijn van die industrieën, zien ook zij hun orderboekjes afbrokkelen. Het is niet toevallig dat in de VBO-sectorbevraging de vooruitzichten het minst gunstig zijn in toeleverende sectoren als de staal-, de glas- en de mechatronica-nijverheid (zie grafiek 2) en dat de NBB-conjunctuurindicator het vooral slecht doet in de sector van de halffabrikaten.

Daarnaast zouden de handelsoorlogen er ook kunnen voor zorgen dat Belgische producenten van consumptie- of investeringsgoederen meer concurrentie gaan ondervinden van buitenlandse spelers die hun productieoverschotten op de Europese markt proberen af te zetten. Omdat de kostencompetitiviteit van de Belgische bedrijven recentelijk is verbeterd door de maatregelen van de vorige regering en de product- en kwaliteitsdiversificatie in deze sectoren groter is, kan deze dreiging voorlopig nog vrij goed worden afgewend, maar waakzaamheid blijft geboden.

Een tweede belangrijke reden waarom onze netto-uitvoer negatief zal bijdragen, is de aanhoudende intense concurrentie van de net over de grens gelegen, snel groeiende e-commerce-spelers en het fenomeen van de grensaankopen, die zullen blijven bijdragen tot

een relatief sterke invoergroei in ons land.

Die relatief sterke invoergroei houdt daarnaast ook verband met de, naar wij verwachten, goed stand houdende groei van de investeringen (zowel van bedrijven, gezinnen als overheid) die traditioneel nogal invoerintensief zijn. De jaarlijkse groei van de investeringen zou, onder impuls van de aanhoudende nood aan digitale en groene investeringen, slechts licht terugvallen van 3,8% in 2019 tot 2,9% in 2020.

De consumptieve bestedingen van de gezinnen zien wij in 2020 in ongeveer hetzelfde bescheiden tempo groeien als in 2019 (1,2%). De reële gezinsinkomens zouden wel met ongeveer 1,5% kunnen toenemen, maar in het licht van de toenemende economische onzekerheden, zien we de spaarquote in 2020 nog wat verder toenemen. Als de politieke onzekerheid nog maanden zou aanslepen en er nog veel plannen worden gelanceerd waarvan de financiering onduidelijk is, kan dit het voorzorgssparen nog verder doen toenemen.

Al bij al zou het economisch groeiritme van de Belgische economie daardoor in 2020 verder afbrokkelen tot nog 0,9%, het laagste peil sinds 2013 en ongeveer de helft van het gemiddelde

groeitempo in 2014-2018. In die context zou ook de werkgelegenheidsgroei in de privésector vertragen en zou de daling van de werkloosheidsgraad ten einde komen.

5. Conclusies en aanbevelingen

De escalatie van de internationale handelsoorlogen en de daarmee gepaard gaande afname van de internationale handelsstromen spelen de Europese en de Belgische economie dus duidelijk parten. En daar lijkt in 2020 niet meteen verandering in te zullen komen. De vertrouwensindicator van het VBO is in november 2019 gezakt tot zijn laagste peil in 5 jaar.

Vooral de industrie (chemie, staal, textiel, glas, papier) heeft het in de voorbije 6 maanden moeilijk gehad en de verwachting is daar dat

De groei van de Belgische economie zou afbrokkelen tot 0,9% in 2020.

het internationaal economisch klimaat ook in de komende 6 maanden nog ongunstig blijft. Daarnaast gaan de zaken ook minder goed in de sector van de uitzendarbeid, na jaren van sterke expansie. En ook de handel heeft het nog steeds moeilijk door de concurrentie van grote e-commerce-spelers, die hun distributiecentra net over de grens hebben ingeplant.

Lichtpuntjes zijn de bouwsector waar de activiteit stevig blijft groeien door investeringsprojecten van gezinnen, bedrijven en de overheid (Oosterweel, RER, sluis Terneuzen, ...) en de ICT-sector die zijn handen vol heeft met de vele digitale investeringsprojecten van de bedrijven. De positieve ontwikkelingen in die sector geven ook aan de bedrijven de investeringen in innovatie nog altijd als prioritair beschouwen om op langere termijn opnieuw te kunnen groeien.

Ook de arbeidsbesparende investeringen blijven echter hoog op de agenda in bijna de helft van onze sectoren, wat aangeeft dat de loonkostenproblematiek wel wat is verbeterd, maar zeker niet is opgelost. De vooruitzichten voor de werkgelegenheid zijn in het algemeen trouwens een stuk minder gunstig dan in de voorbije jaren: de helft van onze sectoren verwacht in de komende zes maanden een daling van de tewerkstelling. En het saldo van optimistische en pessimistische sectoren inzake werkgelegenheid bevindt zich nu voor het eerst in 4 jaar opnieuw beneden zijn gemiddelde op lange termijn.

De door alle regeringen in ons land beoogde verhoging van de werkgelegenheidsgraad lijkt zich dus niet snel of automatisch te gaan voordoen, wel integendeel. Nochtans is de verhoging van de werkgelegenheidsgraad een noodzakelijke voorwaarde om ook de toestand van de openbare financiën van ons land terug in de goede richting te laten evolueren.

En dat is dringend nodig, want sinds de val van de regering Michel in december 2018 is

het begrotingstekort weer snel aan het oplopen. Volgens het INR bedroeg het tekort in het eerste halfjaar van 2019 4,7 mld euro (2% van het BBP) t.o.v. slechts 0,3 mld euro (0,1% van het BBP) in het eerste halfjaar van 2018. Het uitdoven van de impact van de verhoogde boetes bij onvoldoende voorafbetalingen in de vennootschapsbelasting had daarbij, zoals verwacht, een negatieve impact van ongeveer 1 mld euro (0,4% van het BBP), maar het grote probleem lag bij de sociale uitgaven (+2,1 mld euro of 0,9% van het BBP) en, in mindere mate, bij de ambtenarenlonen (+0,8 mld euro of 0,3% van het BBP). De ontsporing van de sociale uitgaven bij het ontbreken van een federale regering is overigens geen nieuwigheid. Tijdens de lange regeringsvorming van 2010-2011 deed zich eenzelfde fenomeen voor. De lopende uitgaven van de departementen blijven in

De werkgelegenheidsvooruitzichten zijn een stuk minder gunstig dan in de voorbije jaren.

zo'n periode relatief goed onder controle door het systeem van voorlopige twaalfden, maar het ontbreken van een regering maakt dat er niet kan worden bijgestuurd in de sociale uitgaven waar ontsporingen zich, in een context van open enveloppes, frequent voordoen.

De nog te vormen regering op federaal vlak staat dus voor zeer grote uitdagingen: de werkgelegenheidsgraad verder verhogen terwijl de groei van de arbeidsvraag net minder krachtig begint te worden, de publieke financiën en vooral de uitgaven terug op het goede spoor brengen terwijl de meeste politieke partijen net hogere pensioenen en/of lagere belastingen hebben beloofd, een belangrijke omslag realiseren in het klimaatbeleid terwijl de publieke financiën maar weinig ruimte bieden voor groene investeringen.

Al deze zaken lijken enkel verzoenbaar als er ook een sterker economisch draagvlak wordt uitgebouwd met competitieve bedrijven, een soepeler draaiende arbeidsmarkt én een efficiëntere overheid die de uitgaven heroriënteert van lopende uitgaven en passieve uitkeringen naar investeringen en activering.

Hopelijk geraken we snel uit de politieke impasse en wordt er een federale regering gevormd rond een programma dat ons economische draagvlak versterkt.

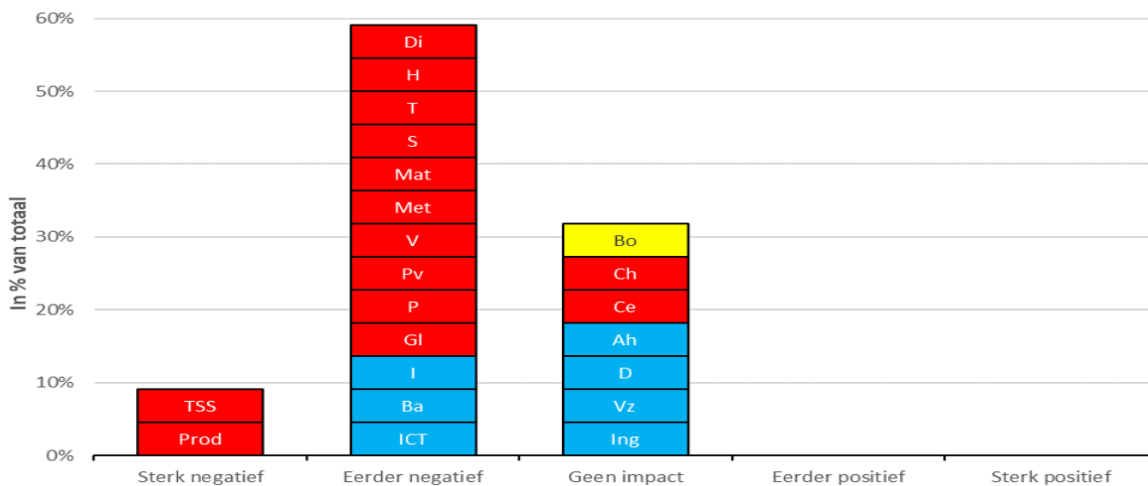
Hoe heeft de onzekerheid rond de aangekondigde Brexit de economische activiteit in uw sector tot nu toe beïnvloed ?

Met de naderende Brexitdeadline in het achterhoofd leek het ons gepast om aan onze sectoren te vragen welk effect de aanhoudende onzekerheid rond Brexit tot nu toe al heeft gehad op hun economische activiteit. En uithun antwoorden blijkt dat de onduidelijkheid over de toekomstige relatie tussen de EU en het Verenigd Koninkrijk op vandaag al zeer concrete gevolgen heeft gehad voor hun economische activiteit.

Die onzekerheid zorgde immers voor een fikse depreciatie van het pond, waardoor geïmporteerde goederen duurder werden en de Britse inflatie versnelde. Die sterke inflatie holde de koopkracht van de gezinnen uit, met een daling van de vraag en dus van de Britse appetijt voor de duurder geworden buitenlandse producten tot gevolg.

Onze enquête geeft aan in welke mate de Brexit-onzekerheid onze sectoren al schade berokkende. De grote meerderheid (59%) ondervond een negatieve impact en voor producenten van voertuigen, onderdelen en wisselstukken, en fabrikanten van industriële machines was die zelfs zeer negatief. Onder de getroffen sectoren vinden we vanzelfsprekend veel industrietakken voor wie het Verenigd Koninkrijk een zeer belangrijke markt vormt. Het koopkrachtverlies van de Britse gezinnen woog dan ook op de exportgroei van de textiel- en meubelsector en deed ook de voedingssector geen goed.

Tegelijkertijd zien we bij de getroffen bedrijfstakken ook sectoren met sterk internationaal vertakte waardeketens. Een complexe productieorganisatie, vaak het resultaat van jaren onderzoeken en experimenteren, laat zich niet in een vingernip heroriënteren, en de aanhoudende onzekerheid over de toekomstige relatie met het Verenigd Koninkrijk bemoeilijkt die beslissingen.

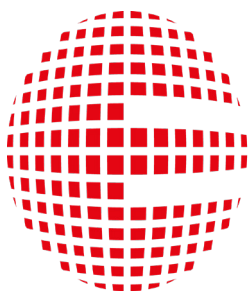

FEB
**Fédération des
Entreprises de
Belgique**

Porte-parole des entreprises de Belgique, la FEB représente – au travers d’une quarantaine de fédérations sectorielles membres – plus de 50.000 petites, moyennes et grandes entreprises. Ensemble, elles assurent 75% de l’emploi dans le secteur privé, 80% des exportations et 2/3 de la valeur ajoutée créée en Belgique. Seule coupole d’employeurs au niveau interprofessionnel, la FEB représente les entreprises des trois Régions du pays.

Plus d’info sur www.feb.be

